

Л. Филипович * (м. Київ)

7.1. УКРАЇНСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ НАУКИ ПРО РЕЛІГІЮ

Українське релігієзнавство увійшло до світового наукового співтовариства порівняно недавно. Знайомство із західною наукою про релігію, яка виявилася неоднорідною, ґрунтованою часто на різних методологічних підходах та методичних засобах, збіглося із непростими внутрішніми трансформаціями, які переживало все гуманітарне знання в Україні після світоглядних та політичних змін у суспільстві. Вітчизняне релігієзнавство в пошуках своєї ідентичності пішло, з одного боку, шляхом протиставлення себе богослів'ю, а з іншого – шляхом відмежування від наукового атеїзму. На перших порах актуальнішим виявився вихід релігієзнавства з лона заідеологізованого суспільствознавства. Відомо, що у формі критичного щодо релігії дослідження релігієзнавство радянської доби було включене до наукового атеїзму. Відтак воно поставало не як знання про релігію, а як її критика. Це спотворювало предмет релігієзнавства, сутність релігієзнавчого пізнання, орієнтувало не на дослідження релігійного феномену у всьому розмаїтті форм його існування й складної історії, а на пошуки “компромату” на релігійне світобачення, релігійну віру.

Яким мало бути релігієзнавство післярадянської доби: комплексом наук, що вивчають релігію, а чи ж критичною частиною наукового атеїзму; нейтральною (на відміну від апологетичної) складовою богослів'я, а чи ж самостійною галуззю гуманітаристики? Порівнюючи світські та богословські підходи в осмисленні релігійно-суспільних процесів, вітчизняне релігієзнавство зрештою конституювалося як цілісна і водночас чітко структурована наука про релігію.

Важлива роль в цьому процесі належить зарубіжному релігієзнавству, сам факт існування і ступінь розвитку якого надихали вітчизняних вчених на утвердження й у себе науки про релігію. Ознайомлення із спадщиною таких відомих методологів та істориків науки про релігію, як М.Мюллер, Ш. де ля Соссе, К.Тіле, О.Пфлейдерер, Н.Зедерблом, М.Шелер, М.Вебер, М.Еліаде,

---

* Филипович Людмила Олександрівна – доктор філософських наук, професор, завідувач відділом історії релігії та практичного релігієзнавства Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Р.Отто, Р.Белла, П.Бергер та ін.³³⁴, яка у вітчизняне наукове поле була введена завдяки перекладам росіян і білорусів³³⁵, теоретично зміцнило українських вчених.

Але при цьому з'ясувалося, що західна наука, будучи поділеною на безліч шкіл, ще сама чітко не визначилася щодо *об'єкту* і *предмету релігієзнавства*. Так само й українське релігієзнавство в цілому ніби уникає відповіді на це принципове питання. Тут існує різноманіття думок і позицій³³⁶. Найавторитетнішою є думка низки авторів підручників про релігієзнавство як самостійну сферу наукового пізнання, яка має свій специфічний об'єкт дослідження³³⁷. Як і будь-яка інша гуманітарна наука, релігієзнавство відображає певну специфічну сторону буття людини у світі, певний вид її життєдіяльності, життєвого досвіду. Не заперечуючи значення зовнішніх виявів такої діяльності людини – рівня мисленого осягнення, характеру емоційного підґрунтя, обрядових дій, чим традиційно обмежувався дослідницький інтерес до релігії, більшість зарубіжних вчених давно вже визначила релігійний досвід основою будь-якої релігії. Виходячи з цього, об'єктом релігієзнавства є не сама релігія, як це часто ще наголошується у вітчизняному релігієзнавстві, а такий особистісний стан людини

³³⁴ Класики мирового религиоведения. Антология. – Т.1 / Сост. и общ. ред. А.Н. Красникова. – М., 1996.

³³⁵ Религиоведение. Хрестоматия / Под ред. А.Н.Красникова. – М., 2000; Религиоведение. Хрестоматия / Автор-составитель П.И.Костюкович. – Мн., 2000.

³³⁶ Академічне релігієзнавство. За ред. А. Колодного. – К., 2000 і 2008; Докаш В., Лешан В. Загальне релігієзнавство. – Чернівці, 2000; Кислюк А., Кучер О. Релігієзнавство. – К., 2004; Колодний А. Основи релігієзнавства. – К.-Дрогобич, 2005; Лубський В. Релігієзнавство.- К., 2000; Воронянський А.В. и др. Религиоведение. – Харьков, 2008; Религиоведение. Под ред. П. Лобазова.- Харьков, 2005; Релігієзнавчий словник. За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996; Релігієзнавство. За ред. М.Заковича.– К., 2000; Релігієзнавство. За ред. С. Бублика. – К., 1999; Черній А. Релігієзнавство. – К., 2008; Яроцький П.Л. Релігієзнавство. – К., 2004; Яроцький П.Л. Релігієзнавство: релігійні процеси в світі та Україні. – К., 2013; Яболоков И.Н. Религиоведение. – М., 2001; Основы религиоведения. Под ред. И.Яблокова. – М., 1996; Религиоведение. Под ред. М.Шахнович. – СПб, 2009; Мчедлов М.П. Религиоведческие очерки. – М., 2005; Абачиев С.К. Православное введение в религиоведение. Курс лекций. – М., 2004; Религиоведение. Энциклопедический словарь. Под ред. А.Забияко, А.Красникова, Е.Элбакян. – М., 2006; Гуревич П.С. Религиоведение. – Москва-Воронеж, 2005; Религиоведение. Под ред. А.Солдатов. – С-Петербург-Москва-Краснодар, 2003; Матецкая А.В. и др. Религиоведение. – Ростов-на-Дону, 2009; Писманик М.Г. Лекции по религиоведению. – Пермь, 2006; Артемьев А.И. Религиоведение. – Алматы, 2002; Релігія в сучасному світі. Матеріали до курсу релігієзнавства (за ред. Г.Зімоня). – Львів, 2007; Арістова А. Релігієзнавство. – К., 2008; Дисциплінарне релігієзнавство. Колект. монографія. За ред. А.Колодного. – К., 2009; Конфесіологія релігії. Колект. Монографія. За ред. А.Колодного і Л.Филипович. – К., 2009 та ін.

³³⁷ Див.: Академічне релігієзнавство. За ред. А.Колодного. – К., 2000. – С.17-28.

(інтерпретований в різний спосіб), який український релігієзнавець А.Колодний називає станом самовизначення й утвердження у світі, здобуття людиною самої себе на основі віднайдення в собі того надлюдського, що єднає її з трансцендентним.

Проте у своєму функціонуванні релігія виходить за межі свого індивідуального буття, вона піддається доктринальній і обрядово-культовій (символічній) інтерпретації, своєрідно інституалізується, входить у різні сфери людської життєдіяльності, сакралізуючи їх. Тому релігієзнавство у своєму предметі, зазначає той же науковець, значно ширше, ніж у своєму об'єкті.

Для означення адекватної назви науки про релігію деякі науковці пропонують вживати термін “релігієлогія”, підкреслюючи цим те, що слово, а не знання краще відтворює сутнісну природу релігії³³⁸. Знаннями можна скористатися при описанні функціонального багатства релігійного феномена. Тому предметом релігієзнавства в широкому його аспекті є, окрім природи релігії, також її функціональність. Якщо об'єкт релігієзнавства, а це релігійний досвід особистості, є відносно сталим, то предмет його збільшується за обсягом і дещо змінюється в часі.

Логічним продовженням пошуку змісту релігієзнавства є спроба дати наукоємне визначення релігії. Пострадянське вітчизняне релігієзнавство ще й досі почасти не звільнилося від відомого Енгельсівського розуміння релігії, яке трактувало релігію як фантастичне відображення в головах людей тих зовнішніх сил, що панують над ними в їх повсякденному житті і т.д. Погоджуючись з тим, що не може бути єдино прийнятого визначення, є все ж сенс говорити про домінуючі в науці підходи до релігії, що є показником культурного розвитку всього суспільства. Тому тут ситуація така: і від старої дефініції ще не звільнилися, і нову чи альтернативну не прийняли. Академічне релігієзнавство при визначенні релігії виходить з екзистенційних вимірів людського буття. Релігія живе, власне, на рівні окремої людини, на рівні її індивідуальної віри і почуттів. І це є первинним, вихідним. Те, що навколо цього виникає, – богослів'я, церква із системою прийнятих нею боговшанувальних обрядів, храми та служителі культу, релігійні інституції та організації – є похідним, вторинним, зовнішнім, а головне - людським витвором. Відтак *релігія у вузькому, сутнісному її розумінні* – це такий *внутрішній особистісний стан людини*, в якому вона відчуває свою причетність до Вищої сили, яка визначає все у житті світу й особи³³⁹. ***Широке її розуміння*** тотожне осягненню ***функціонуючої релігії***.

На відміну від різних суспільних та гуманітарних наук, які вивчають релігію в цілому, **академічне релігієзнавство вивчає її як ціле**. Це не заперечує багатодисциплінарність релігієзнавства. Українськими науковцями

³³⁸ Релігієзнавство: предмет, структура, методологія. За ред. А.Колодного і Б.Лобовика.- К., 1996; Колодний А. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції. – К., 1999.

³³⁹ Релігієзнавчий словник . / За ред. А. Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996. – С. 279.

була запропонована, про що вже йшла мова вище в параграфі А.Колодного, така **дисциплінарна структура релігієзнавства**: «Філософія і феноменологія релігії»; «Герменевтика релігії»; «Історія та історіософія релігії»; «Соціологія релігії»; «Психологія релігії»; «Культурологія релігії»; «Етнологія релігії»; «Географія релігії»; «Конфесійне релігієзнавство»³⁴⁰. Сьогодні саме життя доповнило цю структуру новими дисциплінами, а саме: «Практичне релігієзнавство»; «Політологія релігії»; «Правологія релігії» та інші. При цьому диференціація академічного релігієзнавства триває, що видно із змісту колективної монографії «Дисциплінарне релігієзнавство»³⁴¹, куди додалися розділи «Етикологія релігії», «Економікологія релігії» та інші. До речі, російські колеги, обговорюючи склад релігієзнавства, пропонують шість основних його розділів: «Історія релігії»; «Метатеорія релігії»; «Еволюція релігії»; «Соціологія релігії»; «Психологія релігії»; «Теорія вільнодумства і секуляризації». Вони наполягають на більш ґрунтовному описанні і демаркації цих розділів і підрозділів³⁴². Немало серед релігієзнавців і тих, хто виступає категорично проти збільшення традиційного чотирьохскладового дисциплінарного поділу релігієзнавства, який склався ще наприкінці XIX ст. А це – філософія релігії, психологія релігії, соціологія релігії та історія релігії. Дискусія щодо структури релігієзнавства не завершена. Українські академічні релігієзнавці подали цю сферу гуманітарного знання у всій широті її дисциплінарного вияву, запропонувавши науково вивіреним критеріям вичленування окремих дисциплін – розкриття обумовлених релігійним змістом різновидів суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин³⁴³.

Проте означені вище підходи до структури релігієзнавства не є поширеними в зарубіжній науці. Кожна із зазначених дисциплін існує там не як складова єдиної цільної релігієзнавчої науки, а як відносно самостійна сфера знання, яка частіше всього при цьому постає як складова загальної соціології чи психології, філософії чи історії. Відтак, релігія розглядається ними у певному зрізі в контексті широкого предмету цих наук, а не як цілісний феномен. Так, скажімо, соціологія релігії тривалий час існувала як різновид галузевої соціології і лише відносно недавно завоювала собі право на самостійний статус із відповідними інституціями та спеціалізацією.

Певною новизною для українського релігієзнавства можна вважати його практичну орієнтацію, коли воно розвивається не лише як одна із гуманітарних сфер знання, а й як форма вирішення складних проблем реального суспільно-релігійного життя. Міжконфесійні і міжцерковні протистояння, спроби політизувати релігію і релігізувати політику, намагання обмежити свободу буття віровизнань поділом їх на традиційні і

³⁴⁰ Академічне релігієзнавство. – С. 3-10.

³⁴¹ Дисциплінарне релігієзнавство. За ред. А.Колодного. – К., 2009.

³⁴² Писманік М.Г. Религиоведческие размышления // Религиоведение. – 2006. - №3. – С. 198.

³⁴³ Дисциплінарне релігієзнавство. – С. 19.

нетрадиційні, “зрада” дітьми релігії своїх батьків шляхом прийняття ними нових віросповідань, розгортання місіонерської діяльності в Україні різними зарубіжними релігійними центрами та ін. стали предметом не лише теоретичного осмислення, а й практичного вирішення. На відміну від зарубіжної науки, яка залишилася переважно в тісних межах академізму і теоретичних розмірковувань про релігійний феномен, не втручаючись, як правило, в практику релігійного життя, вітчизняне релігієзнавство є не тільки науково-дослідним, а відтак інтелектуально-аналітичним, а й інформаційним, організаційним, порадицьким, навчальним, методичним, експертним осередком, чийми послугами користуються і церкви, і віруючі, державні органи і навіть різні зарубіжні центри.

Знайомство із закордонними колегами, їхнім доробком, професійними асоціаціями, тематикою їх досліджень дає підставу зробити висновок про **відсутність на Заході цілісної науки про релігію**. Там і досі триває дискусія щодо адекватної назви науки, яка вивчає релігію, щодо методологічних засад, на яких мало б ґрунтуватися наукове дослідження релігійного феномену. Існуючі за кордоном “Science of Religion” (Наука релігії), “Religious Studies” (Релігійні студії), “Scientific Study of Religion” (Наукове вивчення релігії) можна було б сприймати як тотожні назви релігієзнавства, якби не наявна специфічність кожної з них. Але, як правило, призначення названих наук обмежується соціологічними чи історичними дослідженнями релігії. Це особливо видно з діяльності професійних товариств **соціологічного** [“Асоціація релігійного дослідження” (Religious Research Association – RRA³⁴⁴), “Асоціація соціології релігії” (The Association for the Sociology of Religion - ASR³⁴⁵), “Товариства наукового дослідження релігії” (Society for Scientific Study of Religion – SSSR³⁴⁶), Міжнародного товариства соціології релігії (International Society for the Sociology of Religion – ISSR³⁴⁷)] та **історичного** [Міжнародна асоціація історії релігії (International Association for History of Religion – IAHR)³⁴⁸, європейської й азійської гілки останнього. Психологи релігії шукають шляхи об’єднання в окреме професійне товариство, організаційно покищо будучи у складі SSSR. Філософи та феноменологи релігії існують як наукова меншина, не маючи таких сильних організаційних структур, як, скажімо, історики чи соціологи релігії. Вони неформально згуртовані як прихильники тих чи інших методологій, теорій, філософій релігії, утворюючи, але надто розміто, окремі школи.

В такій неоднозначній ситуації не просто було визначити шляхи входження українського релігієзнавства до міжнародних професійних об’єднань, а відтак і до світової релігієзнавчої науки. Саме тому українські релігієзнавці - як персонально, так і асоціативно (зокрема ті, що об’єднані в

³⁴⁴ <http://rra.hartsem.edu/Default.htm>

³⁴⁵ <http://www.sociologyofreligion.com/>

³⁴⁶ <http://www.sssrweb.org/futuremeetings.html>

³⁴⁷ <http://soc.kuleuven.be/ceso/sisr/>

³⁴⁸ <http://www.iahr.dk/>

Українську Асоціацію релігієзнавців) - стали водночас членами декількох відомих міжнародних релігієзнавчих організацій, зокрема «Товариства наукового вивчення релігії», «Міжнародної Академії свободи релігій і віровизнання», «Європейської асоціації соціології релігії», «Міжнародної асоціації дослідників релігії Східної і Центральної Європи», «Міжнародної Асоціації істориків релігії» та «Європейської Асоціації історії релігії», «Міжнародної Асоціації релігійної свободи». Але індивідуальне членство українських вчених-релігієзнавців чи колективне членство УАР - лише перший крок до повноправної присутності України у світовій науці, яку постійно треба засвідчувати і членськими внесками, і виступами на конференціях, і друком в міжнародних часописах своїх праць, і особистісним спілкуванням із закордонними колегами та ін. Тим не менш, тими малими силами, які присутні і знані в міжнародному науковому співтоваристві, робляться спроби подолати незнання релігієзнавчої України. Використовується будь-яка можливість для інформування західних колег про досягнення нашого вітчизняного релігієзнавства.

З першими виїздами українських вчених за кордон, а це 1995 рік (А.Колодний), почалося знайомство іноземних колег із науковим доробком вітчизняних релігієзнавців. Американське наукове співтовариство мало можливість ознайомитися із станом справ в українському релігієзнавстві в 2001 році під час щорічного з'їзду SSSR із спеціальної доповіді Л.Филипович. Учасники 2003 року конференції в Братиславі, присвяченій діалогу науки і релігії, дізналися про стан досліджень релігії і викладання релігієзнавства в Україні із спільної доповіді А.Колодного і Л.Филипович³⁴⁹. Текст виступу з доповненнями був надрукований як окрема англійська стаття в науковому часописі Міжнародної асоціації історії релігії³⁵⁰. Цей же матеріал опісля був перекладений російською мовою і видрукований в Росії у фаховому журналі «Религиоведение»³⁵¹. Як наслідок проведення україно-польського колоквиуму, з'явився англійський розділ про стан українського релігієзнавства за авторством А.Колодного і Л.Филипович у польсько-українській спільній монографії³⁵². Ю.Бабинов і Л.Филипович стали учасниками міждержавного наукового проекту з історії релігієзнавства в Центральній і Східній Європі під керівництвом чеського релігієзнавця

³⁴⁹ Kolodny A., Filipovich L Theology and Religious Studies in the postcommunist Ukraine: historical sources, nowadays status and perspectives of their mutual relation // "And the Truth Will Make You Free". Theology and Science in Conversation in Changing Context of Central and Eastern Europe. – Bratislava, 2003.

³⁵⁰ Kolodny A., Filipovich L Theology and Religious Studies in the Post-Communist Ukraine: History, Modern Status, Perspectives // NUMEN.- 2004. – Vol. 51. – P. 78-93.

³⁵¹ Колодний А., Филипович Л. Религиоведение и теология в современной Украине // Религиоведение. – 2004. - №2. – С. 152-159.

³⁵² Kolodny A., Filipovich L Religious Studies in Post-Soviet Ukraine // Religions, Churches and the Scientific Studies of Religion: Poland and Ukraine / ed.Irena Borowik. – Krakow, 2003. – С. 147-160.

Томаша Бубіка. Завдяки зусиллям Н.Гаврілової і Л.Филипович світова наукова громадськість поінформована про стан релігійної освіти в Україні³⁵³. Поступово й інші релігієзнавці, особливо молодь, засвідчують свою зацікавленість наукою про релігію участю в міжнародних конференціях, наукових збірках, активно контактуючи з колегами Росії, Білорусі, Польщі, інших країн.

Одним словом, закордонна наука помітила присутність українського релігієзнавства в світовому професійному просторі. Про це свідчить присвячений розвитку релігієзнавства в Східній Європі хоч би розділ румунського релігієзнавця, секретаря Румунської асоціації історії релігій Еугена Чуртіна, написаний для солідної монографії з історії світового релігієзнавства «Релігієзнавство: глобальний погляд», де автор згадує і про Відділення релігієзнавства, і про Українську асоціацію релігієзнавців, і про фахові збірники, що видаються ними³⁵⁴.

Однак такої згадки замало, як і уваги поодиноких вчених з Румунії, Польщі, Великобританії, США, Росії та інших країн до українських колег, щоб говорити про присутність українського релігієзнавства у науковому світі. В щорічних бібліографічних ревію, які друкуються у знаних релігієзнавчих журналах, рідко віднайдеши прізвища українських науковців, відсутні рецензії на їхні праці, індекс посилання надзвичайно низький. І тут претензії не так до світової науки, яка нібито байдужа до українського релігієзнавства, скільки до вітчизняних науковців: а що ви зробили, щоб про вас, ваші наукові досягнення знав світ?

Давайте визнаємо, що контакти із зарубіжними колегами не носять систематичного характеру, вони є епізодичними, ситуативними. Саме тому за кордоном, в т.ч. і в близькому зарубіжжі, слабо інформовані про існування в Україні релігієзнавчої науки як окремої галузі гуманітарного знання, на що неодноразово вже наголошувалося³⁵⁵.

Звичайно, з боку зарубіжних колег є велика зацікавленість у співпраці з Україною, але більшість з них погано уявляють собі, в яких формах ця співпраця можлива. Частіше всього вони приїжджають в Україну, щоб одноразово виконати персональний грант, не прагнучи продовжити співпрацю та перенести її на інституційний рівень. А між тим такої могутньої релігієзнавчої інституції, якою є Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ, що об'єднує нині 9 докторів і 12 кандидатів наук з релігієзнавчого фаху, не має жодна країна світу.

Українське релігієзнавство і на колективному, і на персональному рівні контактує із західними дослідниками релігії за різними напрямками.

³⁵³ The Routledge International Handbook of Religious Education / ed. by Derek H / Devis and Elena Miroshnikova. London-New York, 2012. – P. 361-366.

³⁵⁴ Religious Studies: A Global View. Edited by Gregory D. Alles. – London-New York, 2008. – P. 50-74.

³⁵⁵ Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення. – К., 2006. – С. 75; Релігієзнавча наука років незалежності. – К., 2010. – С. 75-76.

Найбільш поширена форма - це взаємочасть українських і зарубіжних колег в конференціях, навіть організація спільних конференцій з історії релігій, проблем релігійної свободи, державно-церковних відносин тощо в Україні й у зарубіжних країнах. Українські вчені як доповідачі присутні на різних міжнародних конференціях в закордонні. Так, за останні десять років вони більше ста разів виїздили в понад двадцять країн світу. Тут - Польща, США, Англія, Франція, Італія, Іспанія, Канада, Японія, Індія, Австралія, Ізраїль, Росія, Білорусь, Литва, Латвія, Греція, Фінляндія, Данія, Угорщина, Сербія, Тайвань, Бельгія, Австрія та ін. Конференційна активність українських релігієзнавців постійно розширюється. Важливо, що українські вчені підтримують саме фаховий зв'язок із зарубіжними колегами. Серед них є відомі і молоді науковці, а саме: А.Арістова, В.Бондаренко, Н. Гаврілова, В.Єленський, С.Капранов, О.Карагодіна, О.Кисельов, С.Кияк, В.Климов, І.Козловський, А.Колодний, Є.Мартинюк, О.Недавня, О.Нікітченко, М.Палінчак, О.Саган, А.Сафронов, П.Саух, Л.Филипович, А.Юраш та інші. Деякі з відомих в Україні релігієзнавців є постійними учасниками регулярних зібрань різних релігієзнавчих наукових товариств.

Тривалий час українських вчених розглядали як інформаційне чи первинне аналітичне джерело про релігійну ситуацію на пострадянському просторі. Але поступово іноземці зацікавилися українцями як експертами - і не тільки суспільно-релігійних процесів в Україні, а й в посткомуністичному, навіть європейському чи світовому просторі. З 1995 року Україна постійно презентована на щорічному міжнародному симпозіумі "Релігія і право" (США, Центр вивчення права і релігії при Університеті імені Брігама Янга). Українців запрошують як експертів з питань свободи совісті, державно-церковних відносин на конференції в країні зарубіжжя, в різноманітні комісії із прав людини, свободи релігій тощо³⁵⁶. Активно співпрацюють з міжнародними юридичними центрами у сфері свободи релігій українські юристи і правозахисники Г.Друзенко, О.Заєць, М.Васін.

³⁵⁶ Симпозіум ЮНЕСКО "Засади толерантності для світу" (Стамбул, 1995); міжнародні конференції «Релігійна свобода в Європі: виклики ХХ ст.». (Париж, Франція, 1997), колоквиум Парламентської Асамблеї Ради Європи "Релігія і демократія" (Анталія, Туреччина, 1997), «Захист релігійних меншин: релігійна свобода і права людини в посткомуністичній Європі» (Краків, Польща, 1998), «Релігія, політика і права людини» (Москва, Росія, 2002); «Релігія, закон і держава» (Мюнстерський і Бернський університети); Підготовка при нашій участі меморандуму Комітету з освіти і культури Парламентської Асамблеї Ради Європи на слуханнях 13 грудня 2000 р. (Париж), який було покладено в основу Рекомендації ПАРЕ № 1556 "Релігія і зміни в Центральній-Східній Європі" (2002); VII Діалог між Православною Церквою и групою європейської народної партії (християнські демократи) і європейськими демократами з Європарламенту (Стамбул, Туреччина, 2003); «Релігійна толерантність: історичний і політичний вимір» (Москва, Росія, 2004); Спеціальне засідання Департаменту з прав людини щодо свободи релігії і віросповідань (ОБСЄ, Відень, 2009) та ін.

Українські вчені беруть участь у міжнародних форумах представників різних релігій (Конгрес релігій – Будапешт-2002; Парламент релігій світу - Барселона-2004; Асамблеї Голдін Інституту за міжнародне партнерство і мир – Іспанія-2003 й 2004 та Індія-2005), практично включені в міжнародний міжрелігійний діалог.

Завдяки активності деяких українських релігієзнавців з'явилась можливість участі українців в міжнародних дослідницьких проектах. Одним із успішних можна вважати багаторічний проект, підтриманий Міжнародною Академією свободи релігій та віросповідань, з обміну досвідом щодо удосконалення державно-церковних відносин в країнах Східної і Центральної Європи, з проблем утвердження релігійної свободи (Київ – 1996, 1999, 2002, 2004-2011).

Зарубіжних колег зацікавила справа видання спільних книжок в Україні. Як правило, вони виходять українською мовою як колективні збірки матеріалів конференцій (частіше як числа «Релігійної свободи»). Бажано було б ініціювати видання таких збірок англійською мовою, щоб ширше представити палітру думок українських дослідників за кордоном. Але це пов'язано із великою перекладацькою та редакційною роботою, а насамперед відсутністю на все це коштів. Покищо чи не єдиним досвідом такої співпраці, не рахуючи україно-польський проект³⁵⁷, стала колективна монографія А.Колодного, Г.Біддулфа та Л.Филипович «Religion and Church in the Modern Ukraine» (16 д.а.), яка видрукувана в Україні в 2001 році³⁵⁸.

З точки зору міжнародного визнання найперспективніше друкуватися у фахових наукових виданнях, від яких українські вчені все частіше отримують запрошення. Солідний доробок тут має Єленський В.Є., активним в міжнародному науковому просторі є доцент Львівського університету ім.Івана Франка А.Юраш. Україна стає відомою у світі завдяки працям докторів наук з Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ А.Колодного, В.Климова, О.Сагана, Л.Филипович, В.Шевченка. Довгі роки успішно контактує з польськими вченими з Південно-Східного інституту у Перемишлі відомий історик релігії професор Яроцький П.Л., який брав участь у наукових конференціях, став одним з авторів розділу солідного польського наукового видання «Польща-Україна: 1000 років сусідства». Друкуються за кордоном і молоді вчені з різних релігієзнавчих інституцій України.

Окрема сфера пропаганди зарубіжних досліджень – це видрук праць релігієзнавців української діаспори, видрук зарубіжних авторів в українських фахових виданнях, зокрема «Релігійна свобода», «Українське релігієзнавство», колективні збірники. Завдяки щорічнику «Релігійна

³⁵⁷ Див.: «Religions, Churches and the scientific studies of religion: Poland and Ukraine / Ed. I.Borowik» (Krakow, Nomos, 2003); «Polsko-ukrainskie badania religii / pod redakcja K.Banka (Krakow, 2004).

³⁵⁸ Роком раніше вийшла англійська брошура А.Колодного «Religion and Church in the democratic Ukraine» (К., 2000. – 52 с.).

свобода”, в якому друкуються і зарубіжні учасники щорічної міжнародної наукової конференції з проблем свободи релігії, в Україні добре відомі імена А.Баркер, К.Дьюрема, Д.Девіса, Г.Моран, Л.Бузбі, А.Пчелінцева, Г.Біддулфа, Г.Гоффманна, Т.Бубіка, Х.Марнінеза Торрона, Б.Біча, Р.Подопригори, С.Феррарі, Г.Роберса, Д.Літгла, І.Боровик, Д.Граца та ін. З цими науковцями склалися добрі відносини. Кардинал Поль Пупар надіслав для Бібліотеки релігієзнавця двохтомну теологічну енциклопедію французькою мовою. З Франції регулярно надходить до Бібліотеки релігієзнавчий щорічник. При можливості українські релігієзнавці відвідують інші країни, знайомляться із досягненнями колег по фаху.

Велику допомогу українським релігієзнавцям в їх присутності в науковому світовому полі надавали і надають вчені різних країн, які представляють міжнародні професійні асоціації, фахові факультети в різних університетах, наукові центри з дослідження релігій, громадські міжрелігійні організації³⁵⁹.

Останніми роками активізувалися контакти із ІАНР, яка в особі попереднього і нинішнього генеральних секретарів (А.Гірц і Т.Йенсен) активно підтримують українських вчених, запрошуючи їх на конференції, пропонуючи спільні проекти, зокрема участь в написанні багатотомної “Історії релігій Європи”.

Бібліотека Центру релігійної інформації і свободи УАР одержує різні закордонні журнали, зокрема російський “Религиоведение”, європейський “Compass”, американські “Journal for Scientific Study of Religion”, “Journal of Church and State” та ін. До Бібліотеки надійшли різні україномовні релігієзнавчі видруки від української діаспори Канади, а також чотири томна Енциклопедія Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів. Водночас українські релігієзнавці надсилають власні періодичні видання до відповідних редакцій журналів.

За запрошенням Відділення релігієзнавства чи УАР в Україну постійно приїздять зарубіжні науковці. За плідну співпрацю багатьом з них вже присуджене звання Почесного наукового співробітника. Таких у Відділенні вже дванадцять. Серед них: А.Баркер, К.Дьюрем, К.Елбакян, Г.Гоффманн та ін.

Завдяки підтримці зарубіжних асоціацій і центрів з 2000 року в Україні виходив часопис-щомісячник “Релігійна панорама”, відбувалося поповнення новинками літератури й релігійною періодикою Бібліотека релігієзнавця УАР.

З ініціативи співробітників ВР ІФ НАНУ почалися авторські переклади і друки зарубіжних дослідників в українських наукових релігієзнавчих журналах. Так, була перекладена і надрукована стаття экс-генсекретаря МАІР А.Гірца і Р.Маккатчеона “Роль метода і теорії в МАІР”. Готуються до видруку

³⁵⁹ Див. докл.: Релігієзнавча наука років незалежності. – К., 2010. – С. 82-83.

інші актуальні праці зарубіжних авторів, до перекладу яких взялися молоді релігієзнавці.

Говорячи про всі ці двадцятирічні нароби вітчизняного релігієзнавства, ми далекі від перебільшення наших успіхів, особливо щодо присутності у світовій науці. Потреба у більш інтенсивному розширенні контактів із зарубіжними колегами очевидна – і шляхом налагодження персональних зв'язків, і шляхом встановлення творчих відносин українських релігієзнавчих спільнот із різними інституціями закордоння. Україна має солідний науковий ресурс, який мав би стати частиною світового наукового співтовариства з вивчення релігії.

А н о т а ц і ї

У статті **Л.Филипович «Українське релігієзнавство в контексті світової науки про релігію»** осмислюється статус українського релігієзнавства як цілісної науки про релігію. Коротко аналізується стан зарубіжного релігієзнавства, яке досі існує як комплекс різноманітних наук про релігію. З'ясовуються причини недостатньої присутності вітчизняного релігієзнавства в світовій науці про релігію та необізнаності останньої щодо реальних досягнень українських науковців. Розглядаються шляхи інтенсифікації входження українських вчених до зарубіжних релігієзнавчих дискурсів.

Ключові слова: українське релігієзнавство, дисциплінарна структура релігієзнавства, практичне релігієзнавство, релігія.

В статті **Л.Филипович «Украинское религиоведение в контексте мировой науки о религии»** осмысливается статус украинского религиоведения как целостной науки о религии. Кратко анализируется состояние зарубежного религиоведения, которое до сих пор существует как комплекс разнообразных наук о религии. Выясняются причины недостающего присутствия отечественного религиоведения в мировой науке о религии и неосведомленности последней относительно реальных достижений украинских исследователей. Рассматриваются пути интенсификации вхождения украинских ученых в зарубежные религиоведческие дискурсы.

Ключевые слова: украинское религиоведение, дисциплінарная структура религиоведения, практическое религиоведение, религия.